

Язичницькі пережитки населення Верхів'я Давньоруського Побужжя.

Біля півтора століття Київська Русь була державою з язичницькою системою, яка неодноразово протистояла проникненню християнства. Київська Русь створювалась як язичницька держава, в якій релігія предків досягала апогею.

Питання вивчення язичництва в даному регіоні є досить актуальним. Оскільки регіон Верхнього Побужжя недостатньо вивчений в цьому плані. Збереглося обмаль археологічних об'єктів які б свідчили про розвиток язичництва в даному регіоні. Однак є джерела на основі яких є можливість простежити пережитки язичництва на території Верхнього Побужжя.

Так археологічною експедицією в 1968-1972р.р. під керівництвом В.І.Якубовського відкрито рештки потужного укріплення біля с.Городище Деражнянського району Хмельницької області, яке в літературі згодом стало відоме під назвою Згарське городище. Цей населений пункт як зазначав літописець, знаходиться за 15 км. від Меджибожа.

Центральна частина населеного пункту в урочищі Город Богів являє собою руїни однодольної земляно - дерев'яної фортеці XI-XIII ст.ст.площею 1,3га. Тут в 1970р. виймаючи заповнення спаленої кліті, дослідники натрапили на темну пляму, яка добре була помітна у північному кутку будівлі. У процесі її розчистки виявили речовий скарб із 206-и срібних, золотих і позолочених прикрас[9,с.46].

За функціональним призначенням речі умовно розділені на три типологічні групи: комплекти вбрання руки, шиї і голови.

В комплексі скарбу є речі орнаментика яких виявляє естетичне та магічне значення. Це комплекти колтів, медальйонів, наручів, змійовиків, поверхні яких прикрашені реальними та фантастичними зображеннями.

Медальйони. Серед них три зразки діаметром 3 см. з однотипними зображеннями. Кожна прикраса порожня в середині. Фронтальна сторона зображує комплексні фігури святих, праві руки яких тримають хрести, ліві долонями повернуті назовні і піднесені до рівня плечей. Обличчя подано у дві чверті фаса, навколо голови – круглий німб. Дослідник В.І.Якубовський висловив припущення, що зображення на медальйонах належать Святій Варварі, або Святому Назарію. Інші чотири медальйони репрезентують однобічні зображення. Два з них відтворюють рослинно-геометричний мотив-чотирикутну розетку, яку охоплюють півколом два роги. Дві інші ілюструють малюнки птахів з піднятими вгору хвостами і зверненими до них головами. Такі сюжети дуже добре відомі по зображеннях на колтах, але прямих аналогій ці медальйони не мають. За стилем малюнка їх виробництво припадає на поч.ХІІІ ст. Там само - с.52.

Браслети-наручні. З наявних срібних двостулкових наручнів скарбу, менший має діаметр 6 см. Висота стулочок 3,2 см., довжина розгорнутого наручня 20 см. Цей наручень ілюструє 5 зображень-композицій. Усі деталі композицій передано реалістично, кожна з яких має індивідуальні риси. Характерною є конкретна символіка-знаки сонця, сплетена колонка, паростки життя. Цей наручень В.І.Якубовський пов'язує з поганським святом Купала. Підтвердженням цього є зображення скоморохів-музикантів. З належною повнотою про це свідчать наявні театральні тваринні маски, які ніби утримують опори сцени.

У пору літнього сонцевороту, коли сонце на небі найвище, предки відзначали Свято Купала (з 23 по 24 червня) великий шлюб бога літнього розквіту вогню - сонця Семиярила з житедайною богинею води Даною. Вірили також, що в Іванів день (24 червня) богиня Сонця виїжджає назустріч

своєму судженому місяцю, танцює і розсипається по небу яскравим промінням.

На цьому святі Земля – Мати має найбільшу чародійну силу, яку віддає всім, а вогонь і вода – велику життєдайну, всеочищувальну і цілющу силу.

На Купала відкривається небесна брама, і всі моління людей чують боги. У чарівну Купальську ніч бог Перун запалює на папороті квітку щастя, а в лісі можна зустрітися з добрими духами [3, с.275].

З історичних джерел, відомо, що богу Купалу приносили в жертву хліб – головний плід землі. Також на купальському вогнищі спалювали навіть коней, а також інших тварин, які символізували Сонце.

Запальне колесо на святі Купала – це символ повороту сонця на зиму [1, с.257].

Другий наручень має подібну форму. Висота його 4,4 см. діаметр 6,5 см, товщина пластини 2 мм. Поєднання геометричних фігур із зображеннями, свідчить про магічно-оберігальну функцію наруччя. Тобто він міг бути оберегом житла. Аналогій йому не має. В міському обиході XI-XIII ст. срібні браслети на ручі були зйомними, на шарнірах та застосовувались для підтримки надзвичайно довгих до землі рукавів. Браслети розстібались тоді коли жінка виконувала ритуальний танець і широко розпускала свої рукава [4, с.243].

Наруч-жіночий браслет-застібка для рукавів. Б.Рибаков наголошує, що на всіх цих браслетах ніколи не зображувалось чогось християнського. На браслетах широко відтворений світ сокральний і фантастичний. Тут і птахи різних видів, звірі схожі на собак або вовків, грифони, леви, русалки, кентаври з людськими головами та ін. Там само.-с.794,

Колти. Більші з них мають діаметр 6,5 см. Це порожнисті в середині прикраси, виготовленні технікою тиснення із срібних щитків-пластинок у вигляді випуклого неповного кола. З обох боків щитки прикрашені чорним рослинним орнаментом. Ще два колти – меншого розміру – повністю повторюють форму описаних. Діаметр їх 4,5 см. На передній стороні

зображено птахів можливо голубів. Зворотна сторона відображує геометрично-рослинний орнамент: в центрі якого розетка з паростками життя, по боках роги.

Ріг – символ достатку. У міфології та фольклорі багатьох народів коза(козел) виступає символом родючості й життєвої сили .

Волячий ріг – символ продовження роду. Відомі легенди про вужа з золотими рогами, які за народними віруваннями, можуть принести щастя.[4,с.102].

Священний козячий ріг, увіковічений Лоссельським рельєфом, можна вважати родоначальником безкінечного ряду ритуальних » рогів достатку» всіх часів і народів.

Також на збруцькому ідолі, з його складною теологічною композицією, богиня з рогом достатку в руці виконана на головній, лицевій грані ідола, а озброєний Перун відтиснений на бокову грань від лівої руки богині з рогом, яку з повним переконанням можемо назвати Макошею [1,с.421].

Колти стародавні жіночі обереги (XI-XIIIст). Святкові прикраси княгинь, з якими вони приходили на урочистості та навіть до церкви. Академік Б.Рибаків трактує зображення жіночих голівок з гірляндами квітів на колтах середини

XIIст. Як лики язичницьких богинь Лади та її доньки Лелі [2,с.316].

Лада - богиня світової гармонії, краси та любові. А.Фамініцин вважав, що Лада – богиня шлюбу і веселощів, пов'язана з весняними і весільними обрядами [8,с.254].

В усіх обрядах, пов'язаних з дощем, згадується ім'я Лади. При зустрічі весни (починаючи з 1 березня) співали обрядові пісні – веснянки про любов що її запалює Лада у серцях дівчат та хлопців.

В холодну зимову пору Лада ув'язнена густими хмарами і туманами – до того часу, коли не розквітне по весні полум'яна квітка Перуна [7,с.150].

Леля дочка богині Лади, володарка краси, кохання та весни. Після довгої холодної зими Весна – Леля приносила юнакам любов та веселощі, а згодом

одруження. Через небесні ворота разом з Лелею прилітають і птахи – вісники неба [5,с.211].

У кінці XII ст.ці зображення на діадемах великих княгинь замінюються християнськими святими.

Змійовик. Діаметр - 4,5см. Прикраса круглої форми, срібна, позолочена, виготовлена технікою художнього лиття на восковій моделі. Передня сторона відтворює постать Архистратига Михайла, який правою рукою тримає спис, лівою – сферу . Зворотна сторона виявляє у центрі малюнок голови медузи в оточенні десяти змій. Творча манера зображувати Михайла і божество, що поєднує в собі візантійську традицію малюнка Горгони Медузи і поганської берегині, яка вислуховує нашіптування змій, відома і поширена у мистецтві Давньої Русі.

Змійовик - амулет який носили поверх одягу на грудях. Змійовики XI-XIIIст. вважаються чудовим прикладом двовір'я, що вбирали в себе християнські зображення, античну Горгонію та змієногу скіфську Єхидну. Зіставлення християнського і язичницького мотивів на змійовиках- амулетах, очевидно осмислювалось у душі слов'янського «головного міфу». Його зміст- боротьба бога -громовика з супротивником (не рідко втіленим в образі Змія).

Отже безцінним джерелом історії населення Верхнього Побужжя, його духовної та матеріальної культури виступають речові скарби, що їх приховали на поселеннях у воєнно-тривожні часи середини XIII ст. Вони засвідчують про високі художні смаки того часу. Майстри створили з дорогоцінних матеріалів зручні в користуванні і гарні на вигляд речі, прикрасивши їх особливими детально продуманими узорами та образами, які мали не декоративний а сакральний магічний характер. Така риса властива багатьом речам , але особливо виразно її проявили наручі із скарбу Божська. Це – широкі двостулкові браслети, якими скріплювали біля зап'ястя довгі рукави жіночої ритуальної одежі. В процесі танців чи ігрищ, жінки вивільнивши з – під браслетів довгі рукави сорочки, розмахували ними, імітуючи крила русалок.

Перегляд художніх творів показав, що болохівське прикладне мистецтво формувалося під впливом творчих зв'язків з художниками Києва і Чернігово – Сіверської землі.

Список використаних джерел

1. Войнович В.М. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2005. - 664 с.
2. Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси. – М.: Наука.-1987. - 784 с.
3. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М.,1981. - 606 с.
4. Рыбаков Б.А. Ремесло Киевской Руси. – М.,1948.- 453 с.
5. Соколова В.К. Весеннее-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов начала XX в.,- М.: Наука,1979. – 287 с.
6. Толочко П.П. Давня історія України. Навчальний посібник: У 2 кн.- К.: Либідь, 1996.- Кн.1. – 240 с.
7. Фаминицын А.С. Богиня весны и смерти в песнях и обрядах славян // Вестник Европы.- 1895. № 8 с. 25-32.
8. Фаминицын А.С. Божества древних славян.- СПб.,1995.-364 с.
9. Якубовський В.І. Скарби Болохівської землі.- Кам'янець-Подільський, 2003.-158 с.